

MONITOR

Na R. P. 1774.
Nro. LXXVIII.
Dnia 28. Września

KONTYNUACYA

O dobrym porządku Towarzystwa

DLa uszczęśliwienia powszechnego iest to rzecz wielkiey wagi, ażeby Państwo miało obywatelow zdrowych y czerstwych, ktorzyby przy doskonałych zostawali siłach. Nie dość iest ażeby dobrze byli wychowani, oświeceni y wyuczeni, potrzeba żeby razem byli zdrowi y silni. Wiemy dobrze, iż naypięknieysze przymioty Duszy, nie mogą

bydź zażyte ieżeli ciało ieſt chore y podległe boleściom. Choroby ciała mieſzaią ſprawy duſzy, y tak ſą ſpoione z ſobą, że Duſza nic niemoże czynić bez podpory ciała, a to wzaiemnie wielkich nie uczyni rzeczy, ieżeli nie ieſt powodowane roſtropnością Duſzy. Ta zaś rzecz daie ſię z ſiebie ſamey rozumieć, że Duſza nie wchodzi w działania te ciała, iako *np* Cyrkulacyi krwi, ſtrawności żołądka, rozdziału wſzyſtkich humorow, dla zachowania ciała Ludzkiego; wſzyſtkie te działania przyrodzone według uſtaw nie wzruſzonych wielkiego Stworcy wſpieraią ſię właśnie na ſprężyſtości, ktorey Duſza niemoże odmienić, rządzić, ani nawet w tych działaniach, ktore Lekarze nazywaią *mixta* (mieſzane) zatrzymać, chyba tylko na czas iaki, a potym przymuſzona ieſt i ledz y poddać ſię Prawom przyrodzenia albo ſprężyſtości wieczney.

Mowi ſię to dla pokazania potrzeby zdrowia powſzechnego w Państwie

ſtwie

ſtwie y iakiey pilności zażywać mu należy dla utrzymania y zachowania onego. Wſzyſtkie bogactwa, handel, Nauki y ſztuki, ktore ſą w naywiękſzym ſtopniu, nie mogą przynieść pożądanych ſkutkow, ieżeli nie ſą złączone z zdrowiem mocnym y doſkonałym obywatelow Państwa. Jeżeli więc zdrowie ieſt gruntem wſzyſtkich innych ſzczęśliwości na tym świecie, poznaie ſię łatwo ſzacunek Lekarzow prawdziwych względem rodzaiu ludzkiego, to ieſt tych, ktorzy biegli ſą we wſzyſtkich umieiętnościach, ktorzy oświecaią Lekarſką ſztukę y ktorzy doſkonali ſą w umieiętności zachowania zdrowia. Ta nauka zachowania zdrowia przechodzi wſzyſtkie inne nauki lekarſkie. A iako ieſt lepiey daleko y pożyteczney nie chorować nigdy, niżeli będąc chorym leczyć ſię, tak ta Nauka Lekarſka, ktorą nazywaią *Diaetetica* ieſt daleko pożytecznieyſzą y znacznieyſzą, niżeli ta, ktora ſię zowie *Therapeutica* albo umieiętnośc

 przy

przywrocenia zdrowia. Oprocz tego, lekarſtwa zachowuiące zdrowie ſą pewnieyſze y beſpiecznieyſze, niżeli przywracaiące zdrowie, z ktorych większa część ieſzcze wątpliwa.

Kiedy zdrowie obywatelow ieſt rzeczą tak wielkiey wagi, że nawet ſzczęście Rzeczypoſpolitey od niey zawiſło, poſtanowiono bardzo mądrze we wſzyſtkich kraiach Europeyſkich Towarzyſtwa zdrowia(*Collegia ſanitatis*)wiemy także y ſpodziewamy ſię, że to będzie y w Polſzcze dla uſzczęśliwienia powſzechnego, ale potym, kiedy Funduſz na to będzie. Naſz czas nie bedzie ſtracony, ieżeli co powiemy o zdrowiu powſzechnym w Polſzcze y o ſpoſobach utrzymania onego.

Cztery rzeczy znacznieyſze uważać należy każdemu, dla zachowania zdrowia, co czyniąc, nie tak będzie podległy chorobom nawet łożnym. Te cztery rzeczy ſą te: zdrowe powietrze, dobra woda, zdrowy y proſty pokarm, y czyſtość Pomieſzkania albo Domow. Mowmy naypierwey o powietrzu.

Nie znamy żadnego Ciała w Przyrodzeniu, w ktorym by nie było powietrza, y ktoreby mogło żyć y rość bez powietrza. Ze powietrze zostaie w partykułach cielesnych, chociaż niewidocznych, wiemy z tego doświadczenia, że się opiera ciałom ktorę powietrze wzrusza. Powietrzę więc iest ciało ciekące w ktorym żyiemy, rownie iak ryby w wodzie, y Człowiek, iako y inne Zwierzęta, nie może bez powietrza żyć puł godziny. Powietrze łączy się łatwo ź innemi Ciałami, albo ie pociąga, iako wodę y zawsze się trafia, że wielka część wody wychodzi przez ewaporacyę, na powietrze w gorę, ktora spada obracaiąc się w deszcz albo śnieg. Wszystkie partykuły siarczyste, albo tłuste y słone, wszystkich Zwierząt, ktore po śmierci gniią, wychodzą na powietrze, bądź to zostaią na ziemi, bądź też są zagrzebane, y tylko do tego potrzeba więcey czasu. Wiele nawet partykuł ziemnych znayduie się w powietrzu. Z tąd poznać mo-

żna

żna, że powietrze ieſt napełnione partykułami rożnemi, *heterogenea* nazwanemi, y że ieſt lepſze na iednym niżeli na drugim mieyſcu. Z tąd także zrozumieć można, że powietrze ma wielką influencyą do zdrowia źwierząt y ludzi, y że naypewnieyſzy ſpoſob zachowania zdrowia ieſt to, czyſte powietrze, ktorym tchniemy, ponieważ wchodzi w krew, w operacye y w poruſzenia Ciała naſzego. Takie ieſt powietrze Pagorkow, Gor, Dolin rownych, kiedy ſą oddalone od Bagniſk. Bywaią także dobre y złe Wiatry. Wiatr południowy ſam może przewrocić wſzyſtkie naſze humory, y kiedy na przeciw niego poſtawieni ieſteśmy, wiele tego doznaiemy złych ſkutkow. Czas dżdżyſty albo mgliſty daie ſię znacznie czuć chorym y temperamentom delikatnym.

Zoſtaie powiedzieć iakich oſtrożności zażywać powinni Ludzie poſpolicie mieſzkaiący w ſąſiedztwie Bagniſk, Rzek, w powietrzu grubym, y w mieyſcach, ktore łatwe ſą do za-

lania wodą przez powodzie, y na koniec iakich ſpoſobow użyć ma Zwierzchność dla zachowania zdrowia w ogolności Obywatelow.

Ludzie poſpolici ktorzy mieſzkaią w Izbach wilgotnych, gdzie ieſt powietrze złe y gęſte, mogą oczyścić y rozrzedzić go Wiatraczkiem przyrobionym do okien Izby. Wyborny wynalazek Angielſki od poł wieku, ktory na koniec do Polſki y Warſzawy ſzczęśliwie wprowadzony. Należy tylko przydać iak go trzeba używać. Naylepiey ieſt obrocić go ku Schodowi, á ieżeli położenie okien nie pozwala, ku Pułnocy, á ieżeli nie, to ku zachodowi, á na koniec ku południowi, z tą oſtrożnością, że należy zamknąć Wietraczek y nie dać mu iść, kiedy wieie wiatr Południowy. Potrzeba to nadewſzyſtko zachowywać w Szpitalach, gdzie należałoby cztery uſtanowić wiatraczki ze wſzyſtkich ſtron, y te zażywać według Wiatrow, iakie wieią. Jeſt to lekarſtwo przewyżſzaiące wſzyſtkie inne.

Prze-

Przeczyſzcza potym powietrze ogień na kominie w Izbie, á gdzie to bydź nie może, poprawia ſię ſpowietrze w Izbie zapachami kadzidła z Iałowcu, Maſtyxu, Olibanu á nawet Cukru; á gdzie ſą choroby łożne, ktoremi ſię przez powietrze zarażaią Ludzie, naylepſzy ſpoſob kadzić octem, leiąc kroplami na rozpaloną cegłę.

Zwierzchność uczyni wiele dobra powſzechnemu zdrowiu, kiedy każe oſuſzać błotniſte mieyſca, y wypuſzczać martwe wody y ſkrzepłe, robiąc kanały, Dziury y Rowy przyzwoite y porządne, ile mieyſce pozwala.

Oprocz tego należy mieć uwagę na oddalenie Cmentarzow od Miaſta, oſobliwie aby nie czyniono z Kościołow, ktore iedynie ſą wyſtawione ku czci Boſkiey, ſkłady Trupow.